

XIX.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ,

περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Γεμιστοῦ, καὶ κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς πολυθείας.

Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, καὶ τὰ λοιπὰ Θεοῦ χάριτι, τῷ τιμιωτάτῳ καὶ πάντα ἀρίστῳ κυρίῳ Ἰωσήφ τῷ Ἐξάρχῳ χαίρειν.

Ἐπαινοῦμέν σου ἡμῖν τὴν περὶ τὰ βελτίω σπουδὴν αἰεὶ, ἣν αὐτός τε οὐδενὸς τῶν ἐνόνητων ὀλιγωρῶν, καὶ ἄλλοις συμβουλευῶν, ἐνδείκνυσαι. Τῷ σαυτοῦ δὴ χρώμενος τρόπῳ, καὶ περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Γεμιστοῦ νῦν ὑπομνήσαι δεῖν ἡμᾶς ᾤου. Ἦλθε δὲ ἐφ' ἐτοίμοις τοῖς περὶ αὐτὸ πεπραγμένοις ἡμῖν ἢ σὴ συμβουλή. Καὶ οὕτω μέντοι χάριν εἰδότες σοί, ταῦτα δῆλα ποιῶμεν· ἅμα δὲ καὶ προστίθεμεν, ἅπερ ἡμῖν τε πρέπον ἂν εἴη μὴ παρελθεῖν σιωπῇ, σοὶ τ' οὐκ ἂν ἀηδῆς διατριβὴ γένοιτο. Ἐκεῖνος τοίνυν ὁποῖος ἦν, ἐκ πολλοῦ δῆλος ἡμῖν ἐγεγόνει, καὶ ὅτι τοιοῦτο βιβλίον ἐν πλείοσι χρόνοις εἶχε συγγεγραφῶς,

1. Ined. ex codd. Par. 1289 et 1294, quorum uterque Gennadii autographus est. Sed in priore ad titulum hæc addita sunt: Ἐγράφη ἐν τῷ ὄρει τοῦ Μενοικέως τῷ πρὸς ταῖς Φεβραῖαις, quæ urbs est Macedonia, olim Φεβραῖαι, nunc vulgo Σέρβραι, propter quam insigne est conobium τοῦ ἁγίου Προδρόμου, id est, sancti Joannis Baptistæ. Ibi quoque, nempe in codice 1289, epistola hæc inscribitur Ἰω' τῷ ἐξάρχῳ, quod potius est Ἰωάννη quam Ἰωσήφ, unde Boivino subortus error ceterisque illum secutis; qua de re plura nos in notis ad præfationem.

πολλῶν τε ἐξηγουμένων ἀξίων πιστεῦσθαι, καὶ ἡμῶν
πολλαῖς καὶ φανεραῖς ἀποδείξεσιν ἐν Πελοποννήσῳ μὲν
πρῶτον, εἴτ' ἐν Ἰταλίᾳ κατειληφότων. Καὶ τοῦτό μοι
τῆς ὑπὲρ Ἀριστοτέλους ἀντιγραφῆς ποτε πρὸς τάκεινον
γέγονεν αἴτιον· ἐκεῖνός τε γὰρ θρασύτερον ἐπήει τῷ φι-
λοσόφῳ, πολλὴν εἰδῶς ἐκ τῆς ἐκείνου φιλοσοφίας καὶ
ᾧ ἀντέστη τῷ Πλάτῳ, συνηγορίαν τῇ δόξῃ τῆς ἀλη-
θείας προσγινομένην· καὶ ἡμεῖς οὐ Πλάτῳ φιλονει-
κοῦντες, οὐκ Ἀριστοτέλους τι πεφροντικότες ἰδίᾳ, τῷ
δὲ σκοπῷ τοῦ Γεμιστοῦ χαλεπαίνοντες, ζήλω τῆς πί-
στεως, περιττὸν ἄλλως εἰλόμεθα πόνον. Ἐβουλόμεθα γὰρ
οὕτως ἐνδείκνυσθαι τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἂν
μηδεὶς βλαφθεῖη λοιπὸν ἐξηπατημένος, οἷον οὐκ ὀλίγοι
καὶ πρότερον πεπονθότες, ἄλλοις ἡμῶν ὑπόθεσις ἐγένοντο
χαλεποῦ· ὀνόματα δὲ ἐκείνων λέγειν οὐ χρή. Πρὸς ταῦτα
δὲ ἡμᾶς ἀπιδεῖν, [οὐ]¹ πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην φιλοτιμίαν,
τὰ ἐν ἀρχῇ καὶ τελευτῇ τοῦ βιβλίου δείκνυσιν ἡμῶν
πάνυ καλῶς, πολλαχοῦ σωζομένου, οὐδ' ἀπὸ δ' αὐτοῦ ἡμε-
τέρου τρόπου, σὺν Θεῷ δ' εἰρήσθω, τυγχάνοντα. Ὁ μὲν
οὖν αὐτὸς ἀντέγραφε, τὸν αὐτὸν πρὸς τε Ἀριστοτέλη
καὶ ἡμᾶς, ἐκείνῳ δῆθεν συνηγοροῦντας, ἀγῶνα πεποιημέ-
νος. Ἡμᾶς δὲ ἢ τῆς πατρίδος ἀντιγράφειν αὐτὸν ἐκώλυε
συμφορὰ, πλὴν ὅσον ἄλλης οὐκ ἀκαιροῦ τότε δεδραγμέ-
νοι προφάσεως, κατηψάμεθα μὲν τῶν ἀκαιρίων αὐτοῦ,
φειδοῖ τε καὶ ἐμβριθέστερον· Ἀριστοτέλει δὲ καὶ Πλά-
τωνι λοιπὸν ὁμοίως χαίρειν εἰπόντες, κατὰ τῆς Ἑλλη-
νικῆς δεισιδαιμονίας οὐ φαύλην ὑπεστήσάμεθα πραγμα-
τείαν, ὡς αὐτοῦ δὴ φανερῶς πρὸς τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν
ἡμῶν ἀπομαχομένου, καὶ μηκέτ' ἀξιοῦντος δεῖν κρύπτε-

1. Deest οὐ in codd.

σθαι· ἦν δὴ καὶ ἐς ὄψιν ἐλθοῦσαν αὐτῷ, πολλά φασὶ
 λιπῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀπεγνωκότα λοιπὸν τοῦ δυνη-
 σεσθαι τι τὴν ἀρίστην νομοθεσίαν αὐτῷ, τῷ βίῳ περι-
 ὄντων ἂν ἡμῶν, οἳ καὶ πυρὶ καὶ γραφῇ δυναίμεθ' ἂν
 ἀκυροῦν, ὀποτέρως ἂν δόξειεν· ταυτὶ γὰρ καὶ ἠπειλοῦ-
 μεν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς αὐτὸν συγγραμμάτων¹.
 Οὕτω μὲν ἡμῖν εἶχε τὰ πρὸς ἐκεῖνον, τὰ μὲν ὑπὲρ τῆς
 πίστεως καὶ τῆς τῶν ἀδελφῶν ὠφελείας ἢ μὴ βλάβης
 συμβησομένης ἂν, φορτικῶς· τὰ δ' ἄλλα, ἀνεπαχθῶς.
 Ἔνιοι δὲ, μῆτε τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς συνειδόσι τε
 καὶ συμμαρτυροῦσιν ἡμῖν βουλευθέντες² προσέχειν, τό θ'
 ἡμέτερον διαβάλλοντες ἦθος, οὐ τὸ πρὸς ἐκεῖνον μόνον
 ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἐπιδεδειγμένον ἀρκούντως, ἀλλὰ
 καὶ πάντας³ τοὺς ὀπουδήποτε συμβαλόντας ἡμῖν ἐν ὄλω
 τῷ βίῳ, βασκανία διαβάλλειν ἡμᾶς ἐσυκοφάντουν τὸν
 ἄνθρωπον. Ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεθὰ σοι, φίλτατε, τὸν Θεόν,
 ὃν οὐκ ἔξεστιν οὐδεμιᾷ ἀνάγκῃ ψευδομένουσ καλεῖν, οὐ-
 δενός ποτε ὑπὸ βασκανίας ἐπὶ τὸ χεῖρον κατεψευσάμεθα·
 πολλοῖς δὲ ἐπὶ τὸ σφίσι βέλτιον, ἄλλω δὲ τῷ οὐ βλαβε-
 ρὸν, ἐχαρισάμεθὰ πού τῷ ψεύδει, ὑπὸ φιλάνθρωπίας, ἢ
 ἐξηπατημένοι· ἐξήλεγχον δὲ αὐτοὶ ψευσαμένους· ἡμεῖς
 μὲν γὰρ⁴ ἀγαθοὺς ἢ φίλους ἐδεικνυμεν αὐτοὺς τοῖς πολλοῖς,
 καὶ ὡς τοιούτοις ἐχρώμεθα δήπου· αὐτοὶ δὲ ταῦναντίον
 ἐν τοῖς πράγμασιν ἦσαν. Τίς δ' ἂν καὶ πρόφασις τοῦ
 πάθους ἦν ἡμῖν πρὸς τὸν ἄνθρωπον; Ἐξ ἀπάντων γὰρ
 ὧν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐδεδώκει, κρείττους ἤμεν ἢ ὥστε βα-

1. Confer supra pag. 224, sub finem.

2. Codd. ambo, βουλευθέντας.

3. Magis placeret καὶ πρὸς πάντας.

4. Cod. 1289 γὰρ non habet.

σκῆναι ἂν ἐφ' ὁπωϋν τῶν ὑπαρχόντων ἐκείνῳ. Μόλις δ' ἂν καὶ φαυλοτάτῃ προαιρέσει προσῆκεν, ὑπὲρ εὐσεβείας προσποιούμενον καὶ ἀρετῆς ἐνοχλεῖν μηδὲν ἂν ἀδικοῦντι, ἅμα δὲ καὶ οὐδενὸς ἠττωμένῳ τῶν ὁμοτέχνων, μὴ ὅτι γε τηλικαύτης παρανομίας δίκην ὀφείλειν, ἀλλὰ καὶ τί-
νος οὐ χεῖρω κρίνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ὁψὲ τῆς ἀλη-
θείας φανερουμένης. Τοῖς μὲν δὴ τοιοῦτοις, ὀλίγοι δὲ ἦσαν, οὐτ' ἂν ἐπαινοῦσιν, οὔτε ψέξασι προσέχειν δεῖν εἶποι τις ἂν, αὐτοὺς εἰδώς. Ἄμα δὲ, τὸ μὲν ἀνθρώπινον τοῦτο παρὰ τῶν φαυλοτέρων δήπου συνέθη· δεῖ γὰρ ἀνίαν τινα καὶ θλίψιν ἀνθυπαντᾶν τοῖς ἀγαθόν τι πράτ-
τουσιν, εἰ φέρειν εἰδεῖεν, πάνυ πολὺ τι λυσιτελοῦσαν. Οἱ δὲ νοῦν ἔχοντες καὶ φίλοι τῆς ἀληθείας, καὶ ὧν ἡ κρίσις οὐ περιοπτεᾶ τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν, οὐ μόνον περὶ τῶν ἄλλων ἔργων ἡμῖν καὶ λόγων ἐς ὅτι πλεῖστον τῆς γῆς λαμπρὰς ἐπήξαντο¹ τὰς ἀνακηρύξεις· ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν Γεμιστὸν φιλαλήθως τε ὁμοῦ καὶ φιλοκοίνως ἐξητα-
σμένων, ἐπήνουν μὲν καὶ χάριν ὡμολόγουν αἰεὶ, συνήλθουν δὲ μεθ' ἡμῶν τῷ πρεσβύτῃ τῆς ἀκαιρίας, καὶ μεταβαλεῖν ἂν, εἴπερ οἷόν τ' ἦν, εὐχοντο, αὐτοῖ τε εἰδότες εἶναι τοι-
οῦτον, καὶ ἡμῖν οὐκ ἔχοντες ἀπιστεῖν. Ὅρας, ὦ φίλτατε, πόση τις ἡμῖν ἀπαντᾶ διηνεκῶς ἐξ ἀνθρώπων τῆς ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἀγαθῶν προνοίας ἢ χάρις, ὧν κατοπίαν ἅπαν ἴδιον αἰεὶ συμφέρον ἐθέμεθα. Ἄλλ' εἰ Θεόν, ἡμῶν ἐν παντὶ τῷ βίῳ προϊστάμενον, ἔπαισαν ἐπὶ κόρῃς³ πολλοὶ, τὸν ἐπὶ τῷ μηδὲν λελαληκέναι φαῦλον δεξάμενον τὴν πληγὴν ἐγγύθεν ἔχομεν συνειδότη, ὃν ὑπέρδικον ἐν τοῖς

1. An potius ἐποίησαντο? — 2. Codd. ambo, προϊσταμένων.

3. Codd. ἐπὶ κόρης.

τοιούτοις ἐλπίζειν, ἅμα δὲ καὶ παρήγορον, χρὴ τοὺς μὴ καθάπαξ εἰκῆ τρέχοντας.

Ἐπεὶ δὲ ἔδει πάντα φανεροῦσθαι τῷ χρόνῳ, καὶ ἦν μὲν τὸ βιβλίον τοῦ Γεμιστοῦ τεθνεώτους παρὰ τοῖς ἄρχουσι τῆς Πελοποννήσου (διτῶν δὲ ὄντων¹, τοὺς εὐσεβεστέρους τε καὶ μείζους φημί), οὐκ εἶχον δὲ ἀγνοεῖν τῶν ἐν αὐτῷ γεγραμμένων τὴν ἀτοπίαν, ἐβούλοντο μὲν αὐτίκα πέμπειν ἡμῖν, καὶ πολλοῖς ἀπαιτοῦσιν ἐκγράφειν, οὐκ ἤξιουν δίδοναι· ὑπὸ δὲ τῶν καιρῶν τοῦτι κωλυθέντες, ὑπὸ τῶν αὐτῶν αὐτοὶ καὶ παρ' ἐλπίδας ἡμῖν ἦκον φέροντες, καὶ διπλοῦν ἡμῖν ἠνεγκαν πένθος, τὸ μὲν ἐπ' αὐτοῖς, ἀπονάμενοις τῆς κοινῆς συμφορᾶς, ἐξ ὧν ἄλλοι προπετέστερον βουλευσάμενοι κατεπράξαντο· τὸ δ' ἐπὶ τῷ βιβλίῳ. Εὐθύς γὰρ ἀναπτυχθέν, τίνος ἡμῖν οὐκ ἀηδέστερον ἔδηξε συναντήματος;

Ἦν μὲν εἰς τρία διηρημένον. Ἐκάστου δὲ ὑποθέσεις προτεταγμέναι ἦσαν πολλαὶ, καθάπερ ἐν πίνακι, μηδεμίαν πρὸς ἀλλήλας σώζουσαι τάξιν· σοφοῦ δὲ τὸ τάττειν ἐστί. Καὶ ἦν τοῦ μὲν προτέρου τμήματος ὑποθέσεις πρώτη, περὶ διαφορᾶς τῶν περὶ τῶν μεγίστων ἀνθρώποις δοξῶν. Δευτέρα, περὶ ἡγεμόνων τῶν βελτίστων λόγων. Τρίτη, περὶ τοῖν δυοῖν ἐναντίσιν λόγοις, τοῦ τε Πρωταγορείου, καὶ τοῦ Πυρρῶνείου². Τετάρτη, εἰς θεοὺς τοὺς λογίους εὐχή. Πέμπτη, κοινὰ περὶ θεῶν δόγματα. Ἑκτη, περὶ Διὸς τοῦ βασιλέως. Ἑβδόμη, περὶ θεῶν τῶν ὑπερουρανίων. Ὀγδόη, περὶ θεῶν τῶν ἐντὸς οὐρανοῦ. Ἐνάτη, περὶ τῆς τῶν θεῶν ἀσμπάντων αἰδιότητος.

1. Duos fratres intelligit, Demetrium et Thomam Palæologos. quorum majorem Demetrium postea designabit.

2. Codd. πυρρῶνείου.

Δεκάτη, περί τῆς Ποσειδῶνός τε καὶ τῶν ἄλλων ὑπερουρα-
νίων θεῶν γενέσεως. Ἐνδεκάτη, περί τῆς τῶν ἐντὸς οὐρανοῦ
τοῦδε ἀθανάτων γενέσεως. Εἶτα, ἠθικάς, οἰκονομικάς τε καὶ
πολιτικάς ὑποθέσεις συμπλέξας, εἰκοστὴν καὶ μίαν ἐπῆγε
περὶ θεῶν θεραπείας. Ἐπὶ ταύτῃ, περί ἱερέων καὶ βίου αὐ-
τῶν ἐφ' ἧ, περί καθαρμῶν. Εἶτα, λογικῇ μᾶλλον ἐπισκέψει
προσηκούσας ὑποθέσεις συνάψας, τριακοστὴν καὶ μίαν
ἐπῆγε, περί ὀνομάτων τῶν πρεσβυτάτων θεῶν· αὕτη δὲ
ἦν ἡ τελευταία τῶν ὑποθέσεων τοῦ πρώτου βιβλίου.
Ἐφεξῆς δέ γε, τῶν τοῦ δευτέρου πρώτη μὲν ἦν, περί
κριτηρίου τοῦ ἐπὶ τὴν τῶν προκειμένων σχέψιν. Δευτέρα
δὲ, πρόληψις κοινῶν ἐνοιῶν. Τρίτη, ὡς εἰπὶ θεοί. Ἐτε-
τάρτη, περί προνοίας θεῶν. Πέμπτη, ὡς οὐ κακῶν οἱ
θεοὶ αἴτιοι. Ἑκτη, περί εἰμαρμένης. Ἑβδομή, περί πλῆ-
θους θεῶν. Ὀγδόη, περί διαφορᾶς τῶν τῶν θεῶν γενῶν.
Ἐνάτη, περί τῆς κατὰ Κούρητας θεοσεβείας. Δεκάτη,
περὶ θεῶν τῶν τε ἑπτὰ πρεσβυτάτων, καὶ τῶν ἄλλων
ὑπερουρανίων. Ἐνδεκάτη, περί τῆς τῶν ἐντὸς οὐρανοῦ
θεῶν γενέσεως. Εἶτα, περί ψυχῆς καὶ ἄστρον, καὶ τῆς
τῶν ἄστρον ψυχῆς¹, καὶ περί δαιμόνων ἄλλα τε, καὶ ὡς
οὐ πονηροὶ εἰσιν, καὶ ἔλεγχον τῶν κατὰ τῶν δαιμόνων
διαβολῶν, καὶ περί αἰσθήσεων, καὶ περί θηρίων, καὶ τοι-
αῦτα προσθεῖς, εἰκοστὴν καὶ ἑβδομήν ἐπῆγε, περί τῆς
τοῦ παντὸς ἀιδιότητος· αὕτη δὲ, ἡ τελευταία τῶν ὑπο-
θέσεων τοῦ δευτέρου. Τοῦ τρίτου δὲ ὑποθέσεις, πρώτη
μὲν, ἀνάληψις τοῦ περί εἰμαρμένης λόγου. Ταύτη δὲ
εἶπετο, περί ψυχῆς. Εἶτα, περί τέλους τοῦ βίου. Εἶτα,

1. Delenda videntur verba quatuor, καὶ τῆς τῶν ἄστρον ψυχῆς,
nisi quid aliud vitii subest.

περὶ φρονήσεως. Εἶτα περὶ παίδων ἀγωγῆς. Εἶτα, περὶ τοῦ τῆς πολιτείας σχήματος. Εἶτα, περὶ ἀνδρείας¹, καὶ ἄλλα ἐφεξῆς τοιαῦτα προσθεῖς, δεκάτην καὶ τετάρτην ἐπέθηκε, περὶ τῆς γονέων ἐγκύνοις οὐ μίξεως. Εἶτα, περὶ θεῶν γενέσεώς. Εἶτα, περὶ τῆς ἀνδρὶ ἐνὶ γυναικῶν πλειόνων συνοικήσεως. Εἶτα, περὶ τῆς τῶν κοινῶν γυναικῶν χρήσεως. Τούτοις, περὶ κρεῶν ἐδωδῆς, καὶ τοιαῦτα ἄλλα ἐπαγαγὼν, εἰκοστὴν καὶ δευτέραν ὑπόθεσιν ποιεῖται, περὶ Διός, ὡς οὐδὲ λόγῳ διάκρισις τίς ἐστὶν ἐν αὐτῷ. Ταύτη ἐπισυναΐψας ἠθικὰς τινὰς ὑποθέσεις, καὶ πολιτεία ἄλλας πρεπούσας, τριακοστὴν ἐπάγει καὶ δευτέραν, περὶ τῶν τῶν θεῶν ὀνομάτων, ἧ τὰ κεφάλαια τῶν ὑποθέσεων καὶ ὁ προυργιχίτατον² τῆς νομοθεσίας ταύτης σκοπὸς συνῆπτο εὐθύς. Τριακοστὴ γὰρ καὶ τρίτη ὑπόθεσις ἦν, περὶ προσευχῆς. Μετὰ ταύτην, εἰς θεοὺς προσήρσεις. Εἶτα, ὕμνοι εἰς θεοὺς. Εἶτα, προσήρσεών τε καὶ ὕμνων χρήσεως διάταξις. Εἶτα, τίσι θεῶν τίνα θυτέα. Εἶτα, ἐπὶ τίσι πράξεις, τίσι τε θεῶν καὶ ὅπως θυτέα. Ἐπειτα, ὅπως ἔγρουσι τῶν θυσιῶν μεταληπτέα. Εἶτα, περὶ ἀκριθείας τῶν πρὸς θεοὺς. Εἶτα, κατὰ τίνων εὐκτέα τοῖς θεοῖς. Ἐπὶ πᾶσι, περὶ μαντειῶν. Ἐπινομίς δὲ ἦν ἡ τελευταία τῶν ὑποθέσεων, τεσσαρακοστὴ καὶ τρίτη οὖσα τοῦ τρίτου βιβλίου. Ἐκάστῳ δὲ τῶν βιβλίων ἐπεγέγραπτο, Πλήθωνος νόμων συγγραφῆς βιβλίον πρῶτον, καὶ τοῖς λοιποῖς ἀκολουθῶς. Ἀρχὴ δὲ τοῦ παντὸς βιβλίου τοιαύδε ἦν, Ταῦδε συγγέγραπται περὶ νόμων τε καὶ πολιτείας τῆς ἀρίστης, ἧ ἂν διανοούμενοι ἄνθρωποι, καὶ ἄττ' ἂν καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ μετιόντες τε καὶ ἐπιτηδεύ-

1. Cod. ἀνδρείας. — 2. Sic eod., non προυργιχίτατος.

οντες, ὡς δυνατόν ἀνθρώπῳ, κάλλιστα τε καὶ ἄριστα βιώειν, καὶ ἐς ὅσον οἶόν τε, εὐδαιμονέστατα.

Τοιούτων συμφορῶν πλήρες τὸ βιβλίον. Ἀπ' αὐτῶν δὲ πρώτων τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ὑποθέσεων γνόντες, ἐβουλόμεθα μὲν εὐθὺς μὴδ' ἐπιέναι λοιπόν. Ἐπεὶ δὲ ἦν ἀνάγκη πᾶσα τοιοῦτον ὄν ἀφανίζεσθαι, ἔδοξεν ἡμῖν δίκαιον εἶναι, καθάπερ ἂν παρόντι, τῷ γεγραφότι χαρίσασθαι τὸ μὴ ἐρήμην καταψηφίσασθαι τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ τὸν ἐν ἡμῖν ἐκ Θεοῦ λόγον καὶ τὴν τῆς ἀληθείας συνείδησιν δικαστὰς καθίσαι τῇ τε γνώμῃ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῇ σπουδῇ, καὶ οἱ ἂν ἄγοιεν ἔπεσθαι, καὶ ὅπως ἂν ψηφίσαιντο πράττειν. Εἰκὸς γὰρ ἴσως αὐτὸν ἐπιγεγονότα τοῖς ἄλλοις ὅσοι περὶ τῶν τοιούτων ἐσπουδακότες εἰσὶν, ἀμείνω τινὰ τῆς θρησκείας συνηγορίαν εὐρεῖν, καὶ λόγοις καινότεροις ἡμοῦ καὶ ἀξιοτέροις ἐντυχόντα πεισθῆναι, οὐς δέοι γ' ἂν μὴ περιιδεῖν· τοῦλάχιστον γὰρ, οὐ πόρρω συγγνώμης ἂν εἴη, λόγοις ἰσχυροτέροις ἐνδοῦς, οὐπω μὲν ὑπὸ τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων ἐξητασμένοις, αὐτοῦ δὲ πάνυ κεκρατηκόσιν οὐκ ἔχοντος ἀντιλέγειν. Καίτοι συνηδόμεν ἐκεῖνοι τὴν πονηρὰν ἀπ' ἀρχῆς ὑποστάντι πρόληψιν. Ἄλλ' ἐχρῆν ἀπαθὲς αὐτῷ καθίξειν τὸ δικαστήριον· ἡμᾶς δὲ μὴ διαφυγεῖν ἂν, οὔτ' εἰ τὰ αὐτὰ ἢ καὶ χεῖρω τῶν ἄλλοις ἐξευρημένων, οὔτ' εἰ βελτίω τε καὶ καινότερα εἴη τὰ τὴν ψυχὴν ἐκεῖνου θηρεύσαντα. Ἰερᾶς μὲν γὰρ θεολογίας, ἧς πλείστα ἡμῖν ἐμέλησεν ἐν παντὶ τῷ βίῳ, καὶ προὔργου μηδενὶ ἂν συγχωρῆσαι τῶν νῦν ἄντων ἀπανταχοῦ καὶ ἴσα ἡμῖν εἰδέναί· Ἑλληνικῶν δὲ βιβλίων καὶ λόγων, ἐφ' οὓς ἐκεῖνος ἑαυτὸν ἀναφέρει, μηδὲν ἡμῖν περιῶφθαι, ὅτε καὶ καταγινώσκειν αὐτῶν τοιούτων ὄντων εὐλόγως οἰοί τε ἡμεν, οὐ πρὶν ἐς τὴν τῆς αὐτῆς ἐξὶν ἐλθεῖν,

καὶ ὅτε σοφισόμενός τις οὐκ ἂν λανθάνειν ἡμᾶς ἠδύνατο. Ὑπὸ τοιούτων δὴ λογισμῶν ἐν ὥραις τέτταρσιν ὄλαις, ἐλαχίστω ἑ μιᾶς ἡμέρας μορίῳ, τὸ βιβλίον ἅπαν ἐπέληθμεν, εἰδομέν τε καλῶς, τίσι λόγοις ἐπλήρου τὰς ὑποσχέσεις τῶν ὑποθέσεων. Ἐνταῦθα δὴ, πολλοῖς τε καὶ οὐ τοῖς αὐτοῖς περιηγόμεθα πάθεισι. Κατεγελῶμεν τῆς ἀπλότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἐβρηνοῦμεν τὸν ὄλεθρον αὐτῷ τῆς ψυχῆς. Κατηρώμεθα τῶν πονηρῶν δαιμόνων, ὑφ' ὧν, στερήσει χάριτος οὐρανόυ, συνηρπάγη συντεθῆναι τῷ ψεύδει. Κατεγινώσκουμεν τῆς τῶν ἀνθρώπων παραφορᾶς, ἣ τὸν πρόσθεν χρόνον ἐδούλευον. Χάριτας ἀνεπέμπομεν τῷ προῖκα καὶ ὀψὲ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων τὰς τῆς ἀληθείας πύλας ἀνοίξαντι, καὶ θαυμασίοις ὠπλικότι παρασκευαῖς, ὥστε ταύτης ἐπιμελομένους ἐφάπτεσθαι. Ἐδοξάζομεν αὐτὸν, ὡς οἶόν τε ἦν, ὅτι καὶ ἡμῖν τὴν χάριν ταύτην ἐφῆκεν. Ὡδυρόμεθα τὴν συμφορὰν τοῦ γένους ἡμῶν, τὴν αἰσχύνην, τὸ ὄνειδος. Ἐδει γὰρ τοῖς ἡμῶν κακοῖς καὶ τοῦτο προσκειῖσθαι, ὅτι τελευταῖον ἐνὶ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ὑπελείφθη καλὰ πρεσβύτη, καὶ οὗτος ἀπόνειος τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς φρενῶν αἰσχρὰν ἔκστασιν· οὐ γὰρ ἂν εἶχε σωφρονῶν τοιαῦτα καινοτομεῖν. Ἠλγοῦμεν ἐπὶ τοῖς πόνοις τοῦ γέροντος, οὓς ἀπώλεσε, τὴν περὶ τὴν λέξιν τε καὶ συνθήκην φιλοτιμίαν ὑποθέσει φαυλοτάταις συναναλώσας· ὥσπερ εἰ τις ἐν ὕλαις ἀτιμοτέραις, ἢ διαλυομέναις εὐθύς, τὴν περὶ τοὺς ἀνδριάντας αὐτῷ τέχνην ἐπιδεικνύοι, βελτίοσι καὶ προσηκούσαις χρῆσθαι δυνάμενος. Τί δεῖ καταλέγειν ὅπως ἡμῖν συνέβαινε πάθη; Ἐπεὶ δὲ ἐδοξεν ἡμῖν ταῖς

ἐπιγραφαῖς τοῦ βιβλίου καὶ τοῖς προομίοις δις ἐφιστᾶν, ἐνταῦθα δὴ δακρύων τὰς ὄψεις πλησθέντες καὶ βυθιὸν τι στεναξάντες (ἐδόξαμεν γὰρ αὐτὸν παρίστασθαι Γεμιστὸν, ἢ μᾶλλον, ὡς αὐτὸς φησι, Πλήθωνα, καὶ μέχρι τοσούτου ἔτην περὶ τὸν ἑλληνισμὸν ἐκτείνας σπουδῆν, ὡς ἀκούσαντες αὐτοῦ πολλοὶ διεγούονται, ὅτι μὴ μόνον τὴν λέξιν, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν τὴν οἰκείαν οὕτω διενουήθη κοσμεῖν· τὸ δ' ὅπως, ἐκείνοι μᾶλλον λεγόντων), τότε τοίνυν ὥσπερ παρόντι διαλεγόμενοι, καὶ τὴν συνεγνωσμένην ἡμῖν περὶ τοῦ βιβλίου φέροντες ψῆφον, Ἄνθρωπε, εἶπομεν, εἰς ἄριστος νόμος, καὶ μία πολιτεία βελτίστη· σὺ δὲ αὐτῶν ἀποστάς, καὶ τοῖς φαυλοτάτοις ἀντὶ τούτων προσθέμενος, εἶτα καὶ νομοθέτης ἐπεθύμησας γενέσθαι; Τίνας ἐλπίσας προσθήσεσθαί σοι; Εἰ μὲν γὰρ καινότερα ἐνομοθέτεις, καὶ μήπω ἐπιδεδειγμένα τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, εἶχεν ἄν τί σοι καὶ ἐλπίδος τὸ τόλμημα. Εἰ δὲ τὰ τῶν πᾶν ἡγεμόνων βιβλία σωζόμενα πανταχοῦ, τοιοῦτον ἐν ἀνθρώποις οὐδὲν ἰσχύει, τῷ φωτὶ τοῦ χριστιανικοῦ λόγου καὶ νόμου τῆς γῆς ἀπάσης καταλαμφθείσης, οὐ μόνον ὅσον εἰς τὴν θείαν ἦκει ῥοπὴν, ἐξ ἧς προδήλως ἡ πανταχοῦ τῶν πολυθέων ἐσβέσθη πλάνη, ἀλλὰ καὶ ὅσον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἦκει σοφίαν, πολλῶν ἀληθινῶν φιλοσόφων λόγοις ἀληθεστάτοις καὶ ἔμφορσι, τὴν μὲν πλάνην ἀνατρεψάντων, τὴν δ' ἐκ Θεοῦ καὶ ἱεράν μόνην ἀλήθειαν ἀποδεδειγόντων πάνυ καλῶς, πόθεν ἤλπισας μόνος ἐνὶ βιβλίῳ τὰ τῶν ἄλλων ἐπιτέμνοντι, μηδὲν δὲ νεώτερον ἐπιδεικνυμένῳ ὃ τοὺς ἀρχαίους διέλαθε, πείσαι προσέξεν σοι τοὺς ἀνθρώπους; Εἰ δὲ τούτο σε τοσούτον διέλαθεν,

οὐκ ἀπαθόν, εἰ καὶ τοιούτος ἦσθα, οἷος τοῦ μὲν πατρῷου δόγματος ἐκ παίδων ὀλιγορῆσαι, τῇ δὲ κατασεσηπούα προσφυῆναι πολυθεῖα. Ἦν δ' εἰς τὴν πολιτικὴν ὕλην ἢ οικονομικὴν ἢ ἠθικὴν ἀνηκόντων νομοθετεῖς, ὅσα μὲν εἰς Ἀριστοτέλη καὶ Πλάτωνα ἔστιν ἀναφέρειν, ἢ καὶ ἐς τὸν ἀληθῆ τοῦ ἡμετέρου Ἰησοῦ νόμον καὶ τῶν αὐτῶ προσκειμένων, ἢ τὰς τῶν εὐσεβῶς βασιλευσάντων νομοθεσίας, μᾶλλον ἂν ὠφελεῖτό τις ἐν τοῖς ἐκάστων αὐτὰ μετιῶν τόποις, καὶ τῷ πρωτοτύπῳ πλάτει αὐτῶν ἐντυγχάνων· αὐτὸς γὰρ συναφεία ἐπιτεμῶν, οὐκ ἂν οὐδενὶ ὠφελίμος εἴης. Ἄ δὲ καὶ οἴκοθεν προστιθέναι δοκεῖς, τούτων οὐδὲν ἂν ἀχρειότερον γένοιτο. Ἀγιστείας δὲ καὶ θρησκείας καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ πολλῶ χειρόν, εἰ ἐνεργῆσειν που τῆς γῆς προσεδόκησας, οὔτε σοφῶν οὐδενός, οὔτε ἰδιωτῶν τινος, ἢ βουλευσομένου ἢ δυνησομένου ταύτας μιμεῖσθαι. Ἄλλὰ τὰς μὲν σὰς περὶ ἧς ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἠλπισας εὐφημίας ἐπὶ τοῖς νόμοις τούτοις ἐλπίδας, ἐῷμεν. Τὰς δὲ ποικίλας τῶν ἀνθρώπων ἐν τε δόξαις καὶ βίαις διαφορὰς, ἐκτιθεῖς μὲν εὐθύς, ἀληθεύων· πᾶσι γὰρ δῆλα τοῖς καὶ ὅπως οὖν εἰδῶσι ταῦτά ἐστιν· προσιστάμενα δὲ σου ταῖς πρώταις ὑποθέσεσιν ἀγνοεῖς. Πῶς γὰρ ἂν εἴη κοινὰ τὰ περὶ θεῶν σοι δόγματα, οἷς οὐ πάντες ἀνθρώποι καὶ κατὰ σέ τίθενται, οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν χρόνον; μᾶλλον δὲ νῦν οὐδεὶς αὐτοῖς τίθεται· ἀλλ', ὡς εἶκος, περὶ τὰ ἄλλα διαφωνοῦντες, περὶ ἐν τούτῳ συναῶδουσιν, ὅτι Θεός ἐστιν εἷς, οὐχ εἷς ἄκρος ἐν ὑποδεεστέρων πλήθει πολλῶ, ἀλλ' ἀπλῶς εἷς τε καὶ μόνος. Ἄλλ' ἵνα δεῖξῃς σαυτὸν ὑπὸ τῆς τοιαύτης ἐν ἀνθρώποις διαφωνίας εἰς τὴν περὶ τὰληθοῦς καταστῆναι ζήτησιν, οὐκ ἀγαπήσαντα τοῖς ὑπὸ τῶν σῶν προγόνων